

Η αριστοτελική ηθική του Thomas Sydenham (1624–1689) και η ψυχιατρική διάστασή της

N. Κουτουβίδης, Ε. Σανιδά

Ψυχιατρικό Τμήμα, «Κοργιαλένιο-Μπενάκειο» Νοσοκομείο Ε.Ε.Σ., Αθήνα

Ψυχιατρική 2006, 17:151–158

Ο Thomas Sydenham, εισηγητής της Κλινικής Ιατρικής στους νεώτερους χρόνους και αποκαλούμενος «Άγγλος Ιπποκράτης», παρέδωσε εγκατεσπαρμένες στο εκδεδομένο έργο του ενδιαφέρουσες απόψεις για ζητήματα βιοϊατρικής ηθικής που προβληματίζουν και τους σύγχρονους διανοητές. Όπως φαίνεται ωστόσο από το ανέκδοτο δοκίμιό του με τίτλο «*Theologia Rationalis*», είχε βαθύτερες θρησκευτικές και φιλοσοφικές αναζητήσεις που στο δοκίμιο αυτό εκτίθενται με τρόπο επεξεργασμένο και συστηματικό. Η παρούσα εργασία, με κύρια πηγή το συγκεκριμένο κείμενο, επιχειρεί να αναδείξει τη συγγένεια της σκέψης του Sydenham με την αρχαία ελληνική φιλοσοφία και ειδικότερα με την αριστοτελική ηθική. Η ανάλυση του κειμένου γίνεται με βάση τους άξονες γνωσιολογία, οντολογία, ηθική και με στόχο να καταδειχθούν οι μεταξύ τους συνάψεις. Έχει ληφθεί επίσης μέριμνα για την παράθεση και συζήτηση των διαφορετικών απόψεων, ενώ στο «Συμπέρασμα» υποδεικνύεται η συσχέτιση της σκέψης του Sydenham με τη σύγχρονη βιοϊατρική ηθική προβληματική, ιδίως εκείνη που παρακολουθεί την αριστοτελική παράδοση.

Λέξεις ευρετηρίου: βιοϊατρική ηθική, ιστορία της ιατρικής, αριστοτελική ηθική, Thomas Sydenham.

Η αριστοτελική ηθική του Thomas Sydenham (1624–1689)

Θεωρώντας τον εαυτό μου μέρος της κοινής φύσης της ανθρωπότητας, σαν να ήταν σμιλεμένος από το ίδιο υλικό και παρόμοια από ευγνωμοσύνη στον κοινό Πατέρα όλων μας, βρίσκω τον εαυτό μου υποχρεωμένο όχι να βλάπτει, αλλά να ωφελεί την ανθρωπότητα με όλα τα μέσα που διαθέτω.*¹

Τα λόγια αυτά ανήκουν σε έναν από τους διαπρεπέστερους Άγγλους κλινικούς γιατρούς του 17ου αιώνα, στον «Άγγλο Ιπποκράτη» Thomas Sydenham. Περιέχονται στο δοκίμιό του «*Theologia Rationalis*» («Ορθολογική Θεολογία»), που παρέμενε ανέκδοτο τουλάχιστον έως το 1850.²

Το ιστορικό πλαίσιο

Ο ακριβής χρόνος συγγραφής του δοκιμίου παραμένει άγνωστος. Οι πιο σημαντικοί βιογράφοι του Sydenham αποφεύγουν να το χρονολογήσουν,^{3,4} ενώ ο Jeffrey Boss υποστηρίζει ότι πρέπει να έχει γραφεί «μερικά χρόνια μετά το 1660»,⁵ όταν ήδη ο Sydenham ασκούσε την ιατρική στο Λονδίνο. Διαθέσιμες είναι οι τέσσερις παραλλαγές του αρχικού κειμένου, ενώ πλήρης έκδοσή του περιέχεται στο έργο του Kenneth Dewhurst «Dr. Thomas Sydenham (1624-1689); His Life and Original Writings», έκδοση του Wellcome Institute, 1966.¹

Ο τίτλος του χειρογράφου αποκαλύπτει μια προσπάθεια να συνδυασθεί ο αναγεννησιακός ορθολογισμός με τη θρησκευτική φύση του Sydenham. Η θρησκευτικότητα του Sydenham θα όφειλε να θεωρηθεί κυρίως ως απόρροια της πουριτανικής και επαναστατικής αγωγής του, η οποία πιθανώς επέδρασε και στην απόφασή του να συμμετάσχει στον Αγγλικό Εμφύλιο Πόλεμο (1642–1652) με την παράταξη του

Oliver Cromwell. Ωστόσο, αυτό είναι ένα ζήτημα που αφορά την πολιτική ιστορία. Η «*Theologia Rationalis*» θέτει ερωτήματα που εκφεύγουν από τα στενά πλαίσια τόσο της πολιτικής ιστορίας όσο και της ιατρικής πράξης και προβληματίζουν τους σύγχρονους διανοητές.

Είναι γεγονός ότι πολλοί γιατροί του 17ου αιώνα διέθεταν αρκετά καλή φιλοσοφική παιδεία. Επίσης, πολλοί γνωστοί φιλόσοφοι την ίδια εποχή είχαν σπουδάσει ιατρική, όπως ο John Locke, εισηγητής του σύγχρονου εμπειρισμού καθώς και στενός φίλος και συνεργάτης του Sydenham. Τούτο φαίνεται εύλογο, προκειμένου για μία περίοδο που η σύγχρονη επιστήμη έκανε τα πρώτα της βήματα, επομένως για μία περίοδο εντατικής διανοητικής προσπάθειας και έρευνας για νέες θεωρητικές αρχές και σχήματα. Το πλέον γνωστό έργο του Sydenham, οι «*Observationes Medicae*» («Ιατρικές παρατηρήσεις») του 1676, που αποτελούν μια διευρυμένη έκδοση του «*Methodus Curanti Febres*» («Μέθοδος θεραπείας των εμπύρετων νοσημάτων», πρώτη έκδοση 1966), αντανακλούν μερικές φιλοσοφικές ιδέες που μπορούν να βρεθούν – επεξεργασμένες και συστηματοποιημένες για πρώτη φορά – στην «*Theologia Rationalis*». Είναι πολύ πιθανόν ότι ο Sydenham συνέγραψε το δοκίμιο αυτό ανάμεσα στα 1667 και 1672, καθώς και ότι, παρά την έλλειψη συγκεκριμένων χρονολογικών στοιχείων, ακριβώς αυτή ήταν η περίοδος της στενότερης συνεργασίας του με τον φιλόσοφο-γιατρό John Locke, άλλον ένα στοχαστή με βαθύ ενδιαφέρον για τη θρησκεία. Πρόσθετα επιχειρήματα υπέρ αυτής της άποψης είναι τα εξής:

- α. Ο Sydenham είχε προβεί σε αυστηρή αυτοκριτική λόγω του ότι είχε εγκαταλείψει το Λονδίνο για κάποιο χρονικό διάστημα κατά τη διάρκεια της μεγάλης πανώλους του 1665, γεγονός που θα μπορούσε να θεωρηθεί αίτιο για τους μετέπειτα έντονους ηθικούς προβληματισμούς του.
- β. Όπως αποδεικνύεται από μία επιστολή του Andrew Cunningham προς τον Locke (1699), ο δεύτερος είχε στην κατοχή του ένα αντίγραφο του χειρογράφου.

(*) Η μετάφραση των αγγλικών χωρίων έχει γίνει από τους συγγραφείς. Όπου πρόκειται για κείμενο του Sydenham, έχει διατηρηθεί η γραμματική του πρωτοτύπου.

- γ. Μία σύνοψη των σημαντικότερων απόψεων περί Ηθικής που διατυπώνονται στην «*Theologia Rationalis*» περιέχεται στο προοίμιο ενός άλλου χειρογράφου του Sydenham, την «*Medical Observations*», το οποίο γράφτηκε σε συνεργασία με τον Locke (κυρίως μεταξύ των ετών 1669–1671) και αποτέλεσε την πρώτη ύλη για την συγγραφή των «*Observationae Medicae*», του κυριότερου έργου του, στα 1676.⁶
- δ. Η συνεργασία του Sydenham με τον Locke διακόπηκε αιφνιδίως στα 1672 για πολιτικούς λόγους και δεν αποκαταστάθηκε πλήρως ποτέ, κυρίως λόγω της μακροχρόνιας εξορίας του δεύτερου.

Γνωσιολογία και ηθική

Η αξία της «*Theologia Rationalis*» για την καλύτερη κατανόηση του ιατρικού έργου του Sydenham αναγνωρίστηκε τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα από έναν επιφανή καθηγητή της Θεολογίας, τον John Cairns. Παρά το γεγονός αυτό, η σύγχρονη έρευνα έχει δείξει μικρό ή μηδαμινό ενδιαφέρον για το κείμενο. Επιπροσθέτως, ενώ ο τίτλος του («Ορθολογική Θεολογία») προοικονομεί μία προσπάθεια του συγγραφέα να αποδείξει ή να δικαιολογήσει με ορθολογικό τρόπο την ύπαρξη του Θεού, το περιεχόμενό του συνίσταται κυρίως στις εξ αυτής ηθικές συνέπειες. Για τον λόγο αυτόν, θα όφειλε κανείς να συμφωνήσει με τον Cairns ότι το δοκίμιο έχει μάλλον εσφαλμένο τίτλο. Έπρεπε να είναι «*Ethica Rationalis or Naturalis*», δηλαδή «Ορθολογική (ή Φυσική) Ηθική».⁷

Από μια άλλη άποψη, η ερμηνεία «Φυσική» που δίνει ο Cairns στον όρο «Ορθολογική» αποσαφηνίζει καλύτερα το νόημά του. Γιατί γενικά ο όρος «ορθολογικός» είναι δυνατόν να έχει δύο διακριτά σημαινόμενα:

- α. Κυριαρχία του πνεύματος επί της αισθητηριακής εμπειρίας, σε συμφωνία λ.χ. με την καρτεσιανή σκέψη: *cognito ergo sum*, που αντιστοιχεί στον ελληνικό όρο «νοησιарχία».

- β. Εφαρμογή ορθολογικών μεθόδων για την κατάκτηση της γνώσης ως διακριτών από άλλες, μυστικιστικές ή υπερφυσικές. Αυτός ο τύπος ορθολογικής γνώσης αποδίδεται με τον ελληνικό όρο «λογοκρατία».

Σύμφωνα με την πρώτη ερμηνεία, ο όρος «ορθολογικός» μπορεί να συνδεθεί με τον φιλοσοφικό ιδεαλισμό και, σε γνωσιολογικό επίπεδο, μπορεί να οδηγήσει στην απόρριψη τόσο των αισθήσεων όσο και της εμπειρίας ως μέσου γνώσεως. Η δεύτερη ερμηνεία του όρου μπορεί να γίνει αποδεκτή εξίσου καλά από έναν ιδεαλιστή, έναν υλιστή ή έναν αγνωστικιστή ως γνωσιολογικώς δόκιμη.

Ο Sydenham, όντας ανοίκειος με τους δικούς μας -ισμούς (ιδεαλισμό, υλισμό, θετικισμό κ.ο.κ.) στην «*Theologia Rationalis*», ενώ επιχειρεί να παράσχει επιχειρήματα ειλημμένα από τον φυσικό κόσμο, προκειμένου να αποδείξει την ύπαρξη ενός Υπέρατου Νοός, ωστόσο επιδεικνύει μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την Ηθική. Πρωταρχική του μέριμνα είναι να διερευνήσει «*πόσο μακριά μπορεί να επεκταθεί το φως της φύσης, αν παρατηρηθεί στενά, ώστε να μας κάνει καλούς ανθρώπους*».¹

Στην ενασχόληση του με αυτό το αρχαίο (σωκρατικό) ερώτημα, ο Sydenham ανακαλύπτει ότι η γνώση μόνη είναι ανεπαρκής ως προς το να προστατεύσει την ανθρωπότητα από τον πειρασμό της ανηθικότητας. Αυτή είναι, φυσικά, μία αριστοτελική στάση. Όμως, ενώ ο Αριστοτέλης θεωρούσε την ηθική πράξη ανώτερης αξίας από την ηθική γνώση, ο Sydenham πιστεύει ότι η αποτροπή του κακού μπορεί πρωταρχικά να επέλθει μέσω της ισχυρής πίστης σε μία ανταμείβουσα Θεότητα.

Αυτή είναι μια πουριτανική στάση και ο Sydenham ανέλαβε το έργο να την υποστηρίξει με επιχειρήματα όπως τα ακόλουθα: «...*υπάρχει τέτοια τάξη σε εκείνα τα συγκεκριμένα σώματα, υποσελήνια είτε ουράνια, τόσο σε συσχέτιση του ενός ως προς το άλλο όσο και ως προς τον εαυτό τους, ενώ δεν υπάρχουν ούτε τα ελάχιστα ίχνη διαβούλευσης ή λόγου, ώστε να βρεθούν σε κανένα από αυτά, και με τα οποία θα μπορούσαν να συμβάλλουν σε οτιδήποτε προς την κατεύθυνση της παραγωγής αυτής της*

Θαυμαστής Τάξης που ονομάζουμε φύση. Τόσο πρέπει να είναι η επινόηση ενός σοφού και ισχυρού Όντος, που υπάρχει τόσο ανεξάρτητα από αυτά όσο και σε μία κατάσταση υπεράνω αυτών, το οποίο ονομάζουμε Θεό».¹

Οντολογία και ηθική

Πέρα από το ότι μεταχειρίζεται σε σταθερή βάση το αριστοτελικό λεξιλόγιο (υποσελήνιος, ουράνιος κ.λπ.), η οντολογία του Sydenham είναι σύγχρονη με την αναγεννησιακή και μεταναγεννησιακή επιστημονική σκέψη και προαναγγέλλει την επιστημονική δικαιολόγηση της κοσμικής τελειότητας που θα βρεθεί δύο ή τρεις δεκαετίες αργότερα στα «*Principia Mathematica*». Αλλά ο Θεός του Sydenham, αντίθετα με τον Θεό του Newton, δεν είναι απλά ένας Δημιουργός που, έχοντας θεσπίσει από μιας αρχής τους φυσικούς νόμους, ουδέποτε επεμβαίνει έκτοτε στη ζωή των δημιουργημάτων Του. Ο Sydenham πιστεύει ότι «...αν πρόκειται να ναυαγήσω μακριά στη θάλασσα και πρέπει να πνιγώ, ωστόσο, προκειμένου να με προστατεύσει από αυτή τη δυστυχία, αυτός (δηλαδή ο Θεός) μπορεί να ευαρεστηθεί, ώστε να διαθέσει κατάλληλα τις προηγούμενες καταστάσεις της βούλησής μου και άλλων πραγμάτων, ώστε να εμποδίσει την έλευσή μου στη θάλασσα, και έτσι σε αυτό και σε άλλα πράγματα μπορεί να εμποδίσει τις περιστάσεις που θα οδηγούσαν στην καταστροφή μου».¹

Η αντίληψη του Θεού ως ενεργού παράγοντος ενός ανθρώπινου δράματος δεν αντιφάσκει απαραίτητα με την ελευθερία της ανθρώπινης βούλησης, τουλάχιστον κατά τον Sydenham. Πάντως, η αντίληψη αυτή υπογραμμίζει το ατελές της ανθρωπότητας, το οποίο απορρέει από τη διττή φύση του ανθρώπου: οι άνθρωποι είναι ζώα και, ως εκ τούτου, υπόκεινται στους περιορισμούς της βιολογικής αναγκαιότητας. Είναι, όμως, και διανοούμενα όντα, προικισμένα από τον Δημιουργό τους με τη δυνατότητα να καθυποτάξουν τα κτηνώδη ένστικτά τους, προσφεύγοντας στη συνειδησή τους.

Η αποδοχή από τον Sydenham της ζωώδους φύσης του ανθρώπου είναι ενδιαφέρουσα. Δεν θεωρεί το σώμα φυλακή της ψυχής. Έτσι, η άποψή του είναι μάλλον αριστοτελική παρά πλατωνική. Τούτο φαίνεται αρκετά ευνόητο, καθώς ο Sydenham αποδέχεται επίσης την αντικειμενικότητα του υλικού κόσμου, αν και δεν αποδέχεται την αυθυπαρξία του. Στο εγχείρημά του να αναδείξει αυτό που σήμερα θα αποκαλούσαμε «υλιστική πλάνη», ο Sydenham υποστηρίζει ότι «...η επιστήμη ... έχει καμμία ή πολύ μικρή ισχύ, καθώς μας δείχνει τα πράγματα όπως συνίστανται στην πραγματικότητα, αλλά δεν μας οδηγεί μέχρι τα αίτια και τις ενέργειες».¹

Σε καθαρά γνωσιολογικό και επιστημολογικό επίπεδο υπάρχουν αντικρουόμενες απόψεις για τον αριστοτελισμό του Sydenham. Ο F. Kraupl Taylor⁸ πιστεύει ότι το αριστοτελικό λεξιλόγιο του Sydenham υποκρύπτει μια πλατωνική θεώρηση των μορφών, των γενών και των ειδών των νόσων, ενώ ο D. Bates⁹ υποστηρίζει ότι στη μέθοδό του θεραπείας των νόσων ο Sydenham είναι επηρεασμένος από τη γαληνική παράδοση. Αντίθετα, ο L. King¹⁰ βρίσκει τόσο νοσηριακά όσο και γνήσια εμπειρικά στοιχεία στη σκέψη του Sydenham και ο J. Boss¹¹ αναδεικνύει την επίδραση του Francis Bacon, δηλαδή ενός μη λογοκρατικού και επεξεργασμένου εμπειρικά αριστοτελισμού, στο έργο του Sydenham, ιδίως σε ό,τι αφορά τη μελέτη της υστερίας. Πέρα, ωστόσο, από τις επί μέρους θεωρητικές διαφορές, είναι γεγονός ότι ο Sydenham συνέβαλε στην εξέλιξη της Ψυχιατρικής με την εμβριθή μελέτη της υστερίας, αλλά κυρίως με την αναγνώριση του μεγάλου επιπολασμού της ψυχικής νόσου στον γενικό πληθυσμό.¹²

Η ανάγκη για μια ορθολογική ηθική

Πολλά έχουν γραφεί σχετικά με το γνωσιολογικό αγνωστικισμό του Sydenham.¹³ Το ενδιαφέρον σημείο εδώ είναι το συγκεκριμένο επιχείρημα χρησιμοποιείται απ' αυτόν ακριβώς για να υποστηρίξει την ανάγκη για ό,τι ο ίδιος αποκαλεί «ηθική επιστήμη».

Εκκινώντας από το σημείο αυτό, ο Sydenham ε-

πιχειρεί να παράσχει ηθικά επιχειρήματα για την ύπαρξη του Θεού. Κατά τη γνώμη του, ένας α-ήθικος στοχαστής δικαιολογείται να υποστηρίξει ότι δεν υπάρχει «επαρκής ανταπόδοση για τις μεγαλύτερες αρετές και κακίες στη ζωή του».¹ Ο Sydenham θα συμφωνούσε επίσης μαζί του στο ότι «οι κακοί άνθρωποι πολλές φορές χαιρόνται μία μεγάλη αφθονία ανέσεων και οι καλοί άνθρωποι καταπιέζονται από όλα τα είδη της εξαθλίωσης».¹ Ωστόσο, ο Υπέρτατος Νους που ευθύνεται για τη δημιουργία της τέλει τάξης στο φυσικό κόσμο δεν θα έδινε ποτέ τη συγκατάθεσή του σε μία τέτοια ανεπιθύμητη κατάσταση. Γι' αυτό το λόγο, η αδικία που πράγματι υφίσταται εντός της ανθρώπινης κοινωνίας ουδέποτε μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως επιχείρημα υπέρ της ανυπαρξίας της Θείας Δικαιοσύνης. Απεναντίας, εφόσον οι άδικοι πρέπει να τιμωρηθούν και οι δίκαιοι αλλά υποφέροντες άνθρωποι πρέπει να λάβουν κάποιο είδος ανταμοιβής, η Θεία Δίκη είναι βέβαιο ότι θα λάβει κάποτε χώρα, έστω και μετά θάνατον. Η θανάσιμη της ψυχής αποδεικνύεται επαρκώς, σύμφωνα με τον Sydenham, οπότε αντιμετωπίζουμε και αναλύουμε με νηφαλιότητα τα ηθικά προβλήματα. Κάνοντας αυτό, θα καταλήξουμε στην απόρριψη της πιθανότητας ότι το κακό θα επικρατήσει τελικά.¹

Για τους ίδιους λόγους, ο Sydenham αδυνατεί να συμμεριστεί την ελπίδα των παγανιστών φιλοσόφων ότι η ανθρώπινη συνείδηση θα αποδειχθεί επαρκής ως προς τη λύση του προβλήματος της δικαιοσύνης: οι στωικοί έσφαλλαν, όταν υποστήριζαν ότι η τρυφή έχει αφ' εαυτής τη δύναμη να αποτρέπει τους ανθρώπους από τις κακές σκέψεις. Ο Κικέρων (τον οποίο θαύμαζε ο Sydenham) επίσης έσφαλλε, όταν ισχυριζόταν ότι η αρετή είναι καθ' εαυτήν επιθυμητή. Οι αρετές (και οι κακίες) δεν είναι επαρκείς καθ' αυτές, λέει ο Sydenham, επειδή, όταν «δεν προσφέρουν ευχαρίστηση, ποιο κίνητρο υπάρχει, ώστε να τις ενστερνιστώ;»¹

Κατ' αυτό τον τρόπο απορρίπτεται η αυστηρή δεοντολογική σκέψη. Διαβάζοντας κάποιος τις προηγούμενες γραμμές, μπορεί αίφνης να ανακαλέσει στη μνήμη του τις αριστοτελικές συσχετίσεις μεταξύ αρετών και ευτυχίας, ευτυχίας και ηδονής, ηδονής και

αγαθού. Η ηθικότητα δεν είναι ζήτημα θεωρητικής άσκησης, αλλ' αποτέλεσμα καθημερινής δραστηριότητας, τουλάχιστον εάν εμπιστευθούμε τα «Ηθικά Νικομάχεια».¹⁴ Σε κάθε περίπτωση, ούτε η ηδονή μόνη μπορεί να αποτελέσει το έσχατο κριτήριο των ανθρώπινων πράξεων. Ούτε στον Αριστοτέλη ούτε στον Sydenham θα συναντήσουμε την έννοια της ωμής ηδονιστικής ευχαρίστησης. Η ηδονή μπορεί να εξασφαλισθεί μόνο με την άσκηση των αρετών και μπορεί να οριστεί μόνο ως μεσότητα, δηλαδή ως το αποτέλεσμα ορθολογικών ανθρώπινων δραστηριοτήτων, ενώ η ανώτερη μορφή της μπορεί να ταυτισθεί με την πνευματική ζωή.¹⁵ Μόνον οι αποπροσανατολισμένοι άνθρωποι νομίζουν ότι η ευτυχία εξισώνεται με μια ζωή γεμάτη υλικές απολαύσεις.¹⁴

Ενδιαφέρον, επίσης, είναι το εγχείρημα του Sydenham να κατασκευάσει μία τέτοια «ηθική επιστήμη», την οποία σήμερα θα ονομάζαμε «κανονιστική ηθική». Σε αυτή του την προσπάθεια φαίνεται ότι ενδόμυχα πιστεύει πως οι φυσικοί νόμοι θα μπορούσαν να εφαρμοσθούν ικανοποιητικά στη ζωή της ανθρώπινης κοινωνίας.

Με τα δικά του λόγια:

- α. *Υπάρχει μια τελειότητα και θαυμάσια Τάξη στις διάφορες φύσεις του κόσμου.*¹
- β. *Υπήρξε κάποια Υπέρτατη φύση, η οποία..., όπως τα δημιούργησε, τα έβαλε πράγματι σε αυτή την τάξη.*¹
- γ. *Οι λογικές λειτουργίες είναι πολύ πιο υπέροχες και υπέρτερες από τις ζώδεις.*¹
- δ. *Θεωρώ τον Εαυτό μου υποχρεωμένο να συμμορφώνεται με τους νόμους της ανθρώπινης κοινωνίας, που συνιστούν τον δεσμό, μέσω του οποίου συγκρατείται το καλό των ανθρώπων, και να εκπληρώνει τα διάφορα καθήκοντα της κατάστασής μου σε σχέση με αυτή την κοινωνία.*¹
- ε. *Αναλογιζόμενος τις υποχρεώσεις κάτω από τις οποίες βρίσκομαι σε σχέση με τον εαυτό μου, ... οφείλω να τις διατηρώ εξ ολοκλήρου στον νου μου, στον οποίο έχει δοθεί κυριαρχία επί του σώματός μου, για να περιορίζει τις αισθησιακές επιθυμίες που προέρχονται από αυτό και οι οποίες είναι ενάντιες στο λογικό μου.*¹

στ. *Εναγκαλίζομαι την αλήθεια με όλα μου τα λόγια, ... καθιστώντας τη γλώσσα μου πιστό διερμηνέα του νου μου.*¹

ζ. *Εφόσον συνίσταμαι παρόμοια από ένα σώμα που υπόκειται στις ίδιες καταστάσεις με τα άλλα ζώα, ... όλα αυτά οφείλω να τα σέβομαι ανάλογα με τις διάφορες επιθυμίες μου, αλλά πάντοτε με υποταγή στο λογικό μου.*¹

Και ο Sydenham συμπεραίνει: «Αυτή φαίνεται ότι είναι η φύση μου και αυτοί οι νόμοι που έχουν εντυπωθεί σε αυτήν».¹ Αυτός είναι ο λόγος, απ' την άλλη πλευρά, για τον οποίο ο Sydenham δεν μπορούσε ποτέ να εμπιστευθεί πλήρως την αρχαία σκέψη σε ηθικά ζητήματα. Οι παγανιστικές θεότητες ήταν γενικά ηθικά απροσδιόριστες ή α-ήθικες. Ο Sydenham πίστευε ότι θα μπορούσε να ασκήσει πολεμική κατά της παγανιστικής πίστης στη δύναμη του ανθρώπινου νου ή στη δύναμη της μοίρας, αμφότερες λογικές συνέπειες της ανυπαρξίας μιας ηθικής θεότητας, και να την αντικαταστήσει με την πίστη στη μεταθανάτια ανταμοιβή από ένα αγαθό και δίκαιο Υπέρτατο Νου. Για τον προτεστάντη πουριτανό Sydenham, είναι λογικά νόμιμο να αναμένεται με βεβαιότητα η Θεία Δίκη, επειδή η προσμονή αυτή είναι χρήσιμη και μπορεί να μας οδηγήσει στην ενάρετη ζωή, και επειδή ούτε ο σεβασμός προς τον ανθρώπινο νόμο ούτε η ανθρώπινη συνείδηση μόνη μπορούν να καταστούν ικανοί οδηγοί προς την αρετή και την ευτυχία.¹

Πιστεύει επίσης ότι, για τους ίδιους λόγους, είμαστε ηθικά δικαιολογημένοι να θεωρούμε την ενάρετη ζωή αξιολύπητη όχι μόνο καθ' αυτήν, αλλά και επειδή είναι ένα μέσο επίτευξης του αγαθού, ενόσω το αγαθό ταυτοποιείται ως μεταθανάτια ανταμοιβή.

Εκείνες οι υποχρεώσεις, υπό τις οποίες κάποιος ζει μια ενάρετη ζωή και τις οποίες οφείλει να εκπληρώνει, αποτελούν βασικές αρχές της σύγχρονης ηθικής φιλοσοφίας: *μη βλάπτειν, ωφελείν, δικαιοσύνη*. Με μία πρώτη ματιά, φαίνεται ότι ο Sydenham σκέπτεται πως οι αρχές αυτές είναι υποχρεωτικές για το υποκείμενο της δράσης. Όμως, εφόσον θεωρεί τον εαυτό του ως «μέρος της κοινής φύσης της

ανθρωπότητας», θα μπορούσε κάποιος να ισχυρισθεί βάσιμα ότι αυτές οι αρχές πρέπει να τηρούνται από όλους τους ανθρώπους. Ένα ερώτημα παραμένει ανοιχτό: οφείλουμε να τηρούμε τις προαναφερθείσες αρχές σε κάθε περίπτωση ή όχι;

Ο Sydenham δεν διατυπώνει ρητά την άποψή του για το συγκεκριμένο πρόβλημα. Ωστόσο, θεωρεί τον εαυτό του υποχρεωμένο «*όχι να βλάπτει, αλλά με όλα τα μέσα να ωφελεί την ανθρωπότητα*».

Αυτή η ιπποκρατική διάσταση της ηθικής σκέψης του¹⁶ έχει δοκιμαστεί και στην πραγματική ζωή. Είναι γνωστό ότι ο ίδιος, μαζί με άλλους επιφανείς γιατρούς του καιρού του, επισκέπτονταν και εξέταζαν τακτικά φτωχούς ασθενείς δωρεάν.³

Συμπέρασμα

Είναι ενδιαφέρον το ότι βλέπουμε τον Sydenham, «τον Άγγλο Ιπποκράτη», να παρουσιάζει τόσο πολλές ομοιότητες με τον Αριστοτέλη στους ηθικούς διαλογισμούς του. Ωστόσο, οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι δεν υπάρχει αξιόπιστο στοιχείο ως προς το ότι είχε μελετήσει τον Αριστοτέλη. Γνωρίζουμε με ασφάλεια την εξοικείωσή του με το έργο του Κικέρωνα¹⁷ και είναι αρκετά πιθανόν ότι ο Sydenham επηρεάστηκε από την αριστοτελική ηθική σκέψη μέσω του Κικέρωνα. Επιπλέον, ο Sydenham υπήρξε φοιτητής στην Οξφόρδη μεταξύ του 1642 και του 1655, όπου διδασκόταν η «Εισαγωγή» του Πορφυρίου στις αριστοτελικές «Κατηγορίες».

Πάντως, κάποιες πλευρές της «*Theologia Rationalis*» μπορεί να αποδειχθούν περισσότερο ενδιαφέρουσες, με την έννοια ότι στις μέρες μας έχει ιδιαίτερα ανανεωθεί το ενδιαφέρον για την αριστοτελική ηθική, κυρίως εξ αιτίας της πρόσφατης κρίσης στο πεδίο της βιοϊατρικής ηθικής μετά τις ραγδαίες προόδους της βιοϊατρικής τεχνολογίας και τον εντατικό διάλογο σχετικά με τη βελτιστοποίηση της κατανομής των ιατρικών πόρων. Όπως παρατηρεί η Martha Nussbaum, μία από τις προτεραιότητες του ίδιου του Αριστοτέλη ήταν η άσκηση κριτικής στην ηθική παράδοση της εποχής του.¹⁸

Εάν επιθυμούσαμε να καταστήσουμε τις διαφορετικές ηθικές θεωρίες, τόσο τις δεοντολογικές όσο και τις ωφελμιστικές, παραγωγικές στην πράξη, ίσως οφείλαμε να προβούμε σε ένα είδος διαλεκτικής σύνθεσής τους. Αυτό σημαίνει ότι θα έπρεπε να συνυπολογίσουμε και να συγκεράσουμε με γόνιμο τρόπο τόσο τη χρησιμότητα της αποτελεσματικότητας όσο και τη δεοντολογική ορθότητα και ορθοκρίσια των προτεινόμενων εναλλακτικών θεωριών. Παρόμοιες προσπάθειες μπορούν να αποβούν εξαιρετικά καρποφόρες, όπως άλλωστε έχουν ήδη δείξει οι Beauchamp και Childress.¹⁹

Στο εγχείρημα αυτό χρήσιμοι καθοδηγητές θα μπορούσαν να είναι κείμενα όπως η «*Theologia Rationalis*» του Thomas Sydenham. Ιδέες, ερωτήματα, επιχειρήματα και πολυάριθμα άλλα ζωτικά στοιχεία θα μπορούσαν να αντληθούν από αυτήν και να ανοίξουν το δρόμο για ένα είδος ηθικής σκέψης που δεν θα αποσκοπεί απλώς στην ευημερία των αριθμών, αλλά και στην ψυχική ικανοποίηση. Έτσι, και πέρα από τις αντιρρήσεις που μπορεί κάποιος να εγείρει ως προς τις απαντήσεις που δίνει ο Sydenham στα ηθικά ζητήματα, μπορεί όμως να συμφωνήσει στο ότι η προσέγγισή του παραμένει σε μεγάλο βαθμό επίκαιρη.

The aristotelian ethics of Thomas Sydenham (1624–1689) and its psychiatric dimension

N. Koutouvidis, E. Sanida

Department of Psychiatry, The Hellenic Red Cross Hospital, Athens

Psychiatriki 2006, 17:151–158

Over a hundred years ago Sydenham's unpublished manuscript entitled "*Theologia Rationalis*" was acknowledged to be one of the most important milestones for a better understanding of his clinical theory and practice. Nevertheless little or no interest has been shown in it until today. This paper is, to our knowledge, a first attempt at a thorough analysis of this text, aiming to point out the main guidelines along which Sydenham's moral thinking developed. We suggest that, apart from his puritan and utilitarian upbringing, Sydenham was also influenced by aristotelian ethics and Hippocrates. Hence, he formed a kind of medicomoral intellectual system, in which both utilitarian and deontological (in modern terminology) principles coexist. Furthermore, Sydenham's moral speculation poses problems, ideas and questions that can prove useful even to modern biomedical ethics.

Key words: *biomedical ethics, Sydenham, Aristotelian ethics, history of medicine.*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Dewhurst K. Dr. Thomas Sydenham (1624–1689); His Life and Original Writings. The Wellcome Historical Medical Library, London, 1966.
2. Sydenham T. The Works of Thomas Sydenham. Sydenham Society, London, 1850, vol. 2:307-322.
3. Meynell GG. Materials for a Biography of Dr. Thomas Sydenham. Winterdown Books, Folkstone, 1988:38-39.
4. Payne JF. "Thomas Sydenham". T. Fisher Unwin, London, 1990:206-209.
5. Boss JMN. The relation of clinical to non-clinical medicine according to Thomas Sydenham (1624–1689). In: Schultheisz E (ed): History of Physiology. Pergamon Press, Oxford/New York, 1981:9-21.
6. Meynell GG. Thomas Sydenham's «*Observationes Medicae*» and Medical Observations. Winterdown Books, Folkstone, 1991.
7. Brown J. Locke and Sydenham. In: Brown J (ed): *Horae Subsecivae*, 2nd ed. David Douglas, Edinburgh, 1981, vol. 1:33-133.
8. Kraupl Taylor F. Sydenham's disease entities. *Psychol Med* 1982, 12:243-250.
9. Bates DG. Sydenham and the medical of «Method». *Bull Hist Med* 1977, 51:324-338.
10. King LS. Empiricism and Rationalism in the works of Thomas Sydenham. *Bull Hist Med* 1970, 44:1-11.
11. Boss JMN. The seventeenth-century transformation of the hysteric affection, and Sydenham's baconian medicine. *Psychol Med* 1979, 9:221-234.
12. Sneath JM. Thomas Sydenham and psychological medicine. *Am J Psychiatry* 1957, 113:1034-1036.
13. Βλ. Meynell GG, ό.π. (παραπομπή 3), σ. 54 Dewhurst K. Locke and Sydenham on the teaching of anatomy. *Med Hist* 1958, 2:1-12. Wolf DE. Sydenham and Locke on the limits of anatomy. *Bull Hist Med* 1961, 35:193-220.
14. Aristotle. Nicomachean Ethics, III I (transl. by H. Rackham). Loeb Classical Library, vol. 19, Harvard University Press, Cambridge, Mass./London, 1926.
15. Aristotle. Eudemian Ethics, II-iii. (transl. by H. Rackham). Loeb Classical Library, vol. 20. Harvard University Press, Cambridge, Mass./London, 1926.
16. Koutouvidis N, Marketos SG. The Sydenhamian Hippocratism. *Acta Belgica Historiae Medicinae* 1994, 7:17-21.
17. Dewhurst K. Dr. Thomas Sydenham (1624–1689); His Life and Original Writings. The Wellcome Historical Medical Library, London, 1966:157-159.
18. Nussbaum MC. Non-relative virtues; an Aristotelian approach. In: Nussbaum MC, Sen A (eds): The Quality of Life. Clarendon Press, Oxford, 1993:242-269.
19. Beauchamp TL, Childress JF. Principles of Biomedical Ethics, 3rd ed. Oxford University Press, Oxford, 1989.